

A KÖZGAZDASÁGTAN „ATYJAI”

THE “FATHERS” OF ECONOMICS

DR. HABIL. BARANCSUK JÁNOS docens, a közgazdaságtudomány kandidátusa
Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar

Abstract

To every discipline’s “self-equality” belongs the important moments of indentifying that period’s border which creates a treshold between the laic and/or stray, versus systematic, scientific analysis of the subject named in the title. Referring to Economy, it seems to be normal to connect this treshld with Adam Smiths works, however in the list of “founding fathers” – rightfully of course – there are other “nominees” such as Petty, Cantillon, Quesnay and Becaria. The study gives a short summery of the works of the authors mentioned above, and presents by which professional merit and by whom they were named between the “fathers” and “masters” of Economy. We also find answers to what exactly should be understood as a aggregation of professional knowledge, and if there are other authors beside the ones mentioned above who could be nominated as founders of Economy. Lastly we also discuss if it is realistic to research a disciplines origin, instead of following the developent of the science in question in a wider, system approach than a linear approach.

1. Bevezetés

Minden diszciplína „önazonosságának” lényegi momentumai közé tartozik annak a korszakhatárnak a beazonosítása, amely egyfajta küszöböt képez a szóban forgó vizsgálati objektum laikus és/vagy szórványos, versus szisztematikus, tudományos igényű vizsgálata között. A közgazdaságtan vonatkozásában ugyan egyértelműnek tűnik Adam Smith munkásságához kötni ezt az átmenetet, azonban az „alapító atyák” névsorában – tegyük hozzá: általában jogosan – további lehetséges „jelöltek” is szerepelnek pl. Petty, Cantillon, Quesnay és Beccaria személyében. A tanulmány rövid áttekintést ad a címre esélyes szerzők munkásságáról, kitérve arra is, hogy mely szakmai érdemeik révén, és kik által kerültek megnevezésre a közgazdaságtudomány „atyamesterei” között. Arra is választ keresünk, hogy egyáltalán mit kell érteni egy ismerethalmaz tudományos jellege alatt, végül felvetjük, hogy van-e értelme annak, ha valamely diszciplína „forrását” kívánjuk felkutatni, ahelyett, hogy a szóban forgó tudomány fejlődését a lineáris szemléletnél tágabb, hálózati keretek között kísérjük nyomon.

2. A tudomány és forrásai

„Anya csak egy van” – szögezi le egy népi „bon mot”. A benne megfogalmazott állítást nyugodtan alkalmazhatjuk a közgazdaságtudományra is, hiszen az elmélettörténeti kutatók alátámasztják Platon – a filozófiát minden tudomány anyjaként aposztrofáló – májáját. Azonban a régi latin bölcsesség – „mater certa, pater semper incertus” – is éppen

ilyen jogosan vonatkozatható a közgazdaságtanra, lévén, hogy az „alapító atya” megtisztelő címére pályázók száma korántsem csekély.

Mielőtt megpróbálkoznánk ez utóbbi kérdéskörben bármiféle „eredményhirdetésre” törekedve állást foglalni, talán célszerű, ha egy ismerethalmaz, vagy az ennek gyarapítását célzó tevékenység tudományos jellegének mibenlétére kérdezzük rá. Kautz a következőképpen fogalmaz: A „tudomány (tulajdonképpen értelmében) elvont igazságok, elvek és tantételek rendszeres foglalata: s mint ilyen valami általános, egyetemes, nem pedig bizonyos helyhez, időhöz, vagy néphez kötött.”¹ Schumpeter felfogásában ugyanakkor tudomány „minden olyan tudás, amely fejlesztésére irányuló tudatos törekvés tárgya (...), amely speciális technikákat fejlesztett ki a tények felfedezésére, illetve az értelmezésre vagy következtetésre, [...vagyis lényegében] eszközökkel felszerelt tudás.”² Dolgozatunk témáját illetően szkeptikusan jegyzi meg, hogy „lehetetlen datálni (...) a tudomány eredetét, »megalapításáról« nem is beszélve, ha ezt megkülönböztetjük az egyes konkrét módszerek eredetétől vagy egyes »iskolák« alapjaitól. (...) Ami a közgazdaságtant illeti, egyedül az elfogultság vagy a tudatlanság magyarázhat olyan állításokat, hogy A. Smith vagy F. Quesnay vagy Sir William Petty »alapította« ezt a tudományt...”³ Némileg mentegőzve tegyük hozzá: talán éppen az „eredet” meghatározásának nehézségei miatt jöhet szóba olyan sok alapító, akikkel mégiscsak foglalkozunk...

Térjünk azonban vissza eredeti témánkhoz, melyre vonatkozóan Kuhn ikonikus könyvében az alábbi definícióval találkozunk: „Ha a tudomány az általánosan elfogadott munkákban összegyűjtött tények, elméletek és módszerek halmaza, akkor tudósok mindazok, akik (...) igyekeztek valamivel hozzájárulni ehhez a sajátos halmazhoz.”⁴ Majd: „A közös paradigmák alapján kutatókat azonos szabályok és minták vezérlik. Ez az elkötelezettség és a belőle fakadó, félreérthetetlen közmegegyezés előfeltétele a normál tudománynak, azaz egy bizonyos kutatási hagyomány létrejöttének és fennmaradásának. (...) Egy paradigma és az általa lehetővé tett ezoterikusabb kutatás megjelenése az érettség jele minden tudományterület fejlődésében.”⁵ Vagyis: egy tudomány fontos ismérve, hogy valamilyen paradigma körül csoportosuló tudósközösség jöjjön létre.

Ha hozzátesszük, hogy egy diszciplína lényeges jegyét képezi a filozófiától, mint „ősanyától”, vagy – sokak szerint – a társadalmi értékek, érdekek szférájától való eltávolodás, függetlenedés is, az alábbiakban összegezhethetjük az imént citált szerzők által felsorolt motívumokat. Eszerint egy tudományra jellemző:

- leválás a filozófiáról, morális megfontolásokról (vagy más diszciplínáról), ami a tudáshalmaz önállósodását jelenti;
- elvont, általános, rendszerezett ismeretek;
- jellemző, speciális módszertan, eszköztár;
- a felhalmozott tudás „korpuszának” tudományként való szemlélése és tudatos, szisztematikus fejlesztése, azaz a „tudóslét” tudatosulása és megélése;
- „hatás” a környezetre: a tudományos tevékenység attraktoraként szolgáló általánosan elfogadott szabályok, minták elterjedése, ami feltételezi a „paradigma” – ezen keresztül egy azt akceptáló tudós közösség – létezését/létrejöttét.

3. A kandidáltak

Vajon mely személyiségek munkássága felel meg a fenti kritériumoknak, akik ráadásul nem csupán fontos szereplői, hanem a közgazdaságtan első paradigmájának megalkotói is egyben? Merítési bázisunk – mintegy igazolva Schumpeter kételyeit – meglehetősen tág,

amelyből számos szerző nevével lehet találkozni az elmélet-történeti szakirodalomban a közgazdaságtan lehetséges „atyjaként” emlegetve. Terjedelmi okok miatt Arisztotelész (Kr. e. 384–322), Ibn Khaldún (1332–1406), Diomede Carafa (1406–1487), Antonio Serra (1568–161?), Antonie de Montchréstien (1575–1621), Johann Joachim Becher (1635–1682), Pierre Le Pesant de Boisguilbert (1646–1714), Johann Heinrich von Justi (1717–1771), Anne Robert Jacques Turgot (1727–1781) valamint David Ricardo (1772–1823) nevét csak – nagy tisztelettel – említeni tudjuk, és csupán a kitüntetett címre legesélyesebbek munkásságával foglalkozunk részletesebben.

Sir William Petty (1623–1687) az angol forradalom korának közgazdasági gondolkodója, az anatómia professzora, Marx szerint „a legzenialisabb és legeredetibb gazdaságtani kutató”,⁶ „a politikai gazdaságtan atyja és bizonyos mértékben a statisztika feltalálója”.⁷ Elemzési módszerét tekintve F. Bacon követője, aki a tudomány feladatának a tapasztalati adatok összegyűjtését, majd az intellektus segítségével történő feldolgozását, rendszerezését tekinti. Amint írja, „A módszer, amit alkalmazok, igazában még nem hagyományos. Ahelyett, hogy közép- és felsőfokú jelzőket és szellemi érveket használnék, arra vállalkoztam, hogy magamat számokban, súlyokban vagy mértékekben fejezzem ki, hogy csupán az érzéki tapasztalatból levezetett érveket használjak, és csak olyan okokat vegyek fontolóra, amelyeknek látható alakjuk van a természetben.”⁸ Petty voltaképpen a fiziokraták által majd természetes rendnek nevezett összefüggéseket kutatja, amelyek felismerésével egyúttal eltávolodik a gazdasági életbe való morális és/vagy politikai szempontoknak alárendelt (kormányzati) intervenció igénylésétől, és a piaci koordináció átható szerepének felismeréséhez közelít. Nem véletlen, hogy a piaci folyamatok indikátora, az áralakulás áll érdeklődése középpontjában, amikor azt keresi, hogy milyen tényezők határozzák meg az áringadozások középpontjában álló értéket. Fő művei: „Értekezés az adókról és illetékekről” (1662), „Politikai aritmetika” (1676, kiadva 1690), „Írország politikai anatómiája” (1672, kiadva 1691), „Egy s más a pénzről” (1682, kiadva 1695). Bár iskolát nem hozott létre, munkássága ismert volt a korszak közgazdasági gondolkodói körében.

Richard Cantillon [168?–1734(?)]⁹ ír származású, de élete nagy részét Franciaországban töltő közgazdász, bankár. Gazdag – többek szerint Petty hatását tükröző – szakirodalmi munkásságából csak főművének – „Esszék a kereskedelem természetének általános megközelítéséről” – posztumusz, 1755-ös francia fordítása maradt fenn. A könyv megjelenése óriási visszhangot keltett környezetében, értékeit mi sem jelzi jobban, hogy Smith szó szerint idézi saját magnum opusában. Később Jevons fedezi fel újra, és méltatja: „Az Essai (...) egy szisztematikus és összefüggő munka, amely (...) tömören ismerteti a gazdaság minden területét. Így fölötte áll minden egyéb, általam ismert könyvnek... (...) Cantillon tanulmánya – hangsúlyosabban, mint bármely más önálló teljesítmény – a »politikai gazdaságtan bölcsője«.”¹⁰ Marshall megerősíti Jevons állítását: „Cantillon (...) értekezése valójában az első, ami igényt tarthat arra, hogy szisztematikus közelítésnek tekintsük.”¹¹ A szerző – mindenekelőtt leszögezve, hogy „a gazdagság önmagában nem más, mint a fennmaradáshoz szükséges javak, valamint az élet által nyújtott élvezetek és öröme” – a közgazdaságtan standard témáiban alkot maradandót. Ilyen pl. a piaci versus normál árak megkülönböztetése, bemutatva a profitráta kiegyenlítését eredményező, az egyensúly felé terelő mechanizmust. Sokat foglalkozik továbbá a pénzemisszió által gerjesztett infláció terjedésének természetével, megfogalmazva a mai szakirodalomban Cantillon-hatásként emlegetett összefüggést. Rámutat az infláció és a pénz forgási sebességének kapcsolatára, valamint megsejti a Keynes révén definiált likviditási csapda lényegét. A külkereskedelem egyensúlyi terjedelmét az aranypont-mechanizmusra vezeti vissza, és a szakírók közül elsőként szerepelteti modelljeiben a kockázatot viselő, egyúttal az

egyensúlyt katalizáló vállalkozó alakját. Thüenent megelőzve rámutat a lokáció – ezen keresztül a szállítási költségek – gazdasági folyamatokat terelő szerepére. Az alkalmazott módszertan tekintetében is rendkívül haladó felfogást képvisel: a gazdaságot Cantillon rendszerként, a későbbi input-output sémák által előszeretettel analizált körforgásmodellbe foglalva ábrázolja, amelynek szereplőit az egyes társadalmi osztályok jelentik, természetesen a vállalkozót is ideértve. A gazdaság vérkeringését a földtulajdonosok költekezései indítják el, meghatározva a növekedési pálya jellegét és befolyásolva az eltartható népesség számát is. Ezen a ponton Quesnay és Keynes – a tulajdonosi/kormányzati kiadások súlyponti szerepét hirdető – nézeteire asszociálhatunk. Az elmélettörténet művelői biztosak abban, hogy az Essai – Smith-en kívül – befolyásolta Quesnay munkásságát is, bár többen is kétségesnek tartják, hogy teljes egészében sikerült megérteniük Cantillon gondolati rendszerét.

François Quesnay (1694–1774) XV. Lajos orvosa, a francia felvilágosodás közgazdasági vonulatát – egyúttal a klasszikus közgazdaságtan egyik forrását – képező fiziokrácia vezéralakja. Boisguilbert szellemiségére emlékeztetően a természetes rend koncepciójára támaszkodva azt hirdette, hogy az egyéni érdekek által motivált és azokat szabadon érvényre juttató aktorok viselkedése – a felvilágosult uralkodó által biztosított konszolidált monarchikus keretek között – összességében rendezetten (önszabályozó módon) működő és prosperáló gazdaságot eredményez. Gazdag szakirodalmi munkásságából kiemelkedik a többféle változatban, 1758-59-ben és 1766-ban megjelent „Tableau économique”, amely Cantillon körkörös ábrázolására emlékeztető módon mutatja be egy gazdasági év jövedelem- és termékáramlását. A mezőgazdaság felvirágoztatásában látja a nemzetgazdaság fejlődésének zálogát, továbbá – mint Cantillon – a termelési folyamatban betöltött szerepük alapján (mintegy a gazdaság „szerveiként”) azonosítja a társadalom osztályait. A gazdaság növekedési pályáját nála is a (föld)tulajdonosok költekezési struktúrája határozza meg, kihangsúlyozva az egyes szektorok harmonikus reprodukcióját biztosító szabad áralakulást, valamint a tiszta jövedelemre kivetett – az újratermelést ugyancsak nem terhelő – adók kívánatosságát is.¹² Quesnay körül tanítványok, követők népes tábora verbuválódott, akik „Economistes” (közgazdászok) néven gyakorlatilag a politikai gazdaságtan első iskoláját alkották. Amint Deane írja, „François Quesnay-t ugyanolyan joggal tekinthetjük a modern politikai gazdaságtan megalapítójának, mint Adam Smith-t. Valójában a jövedelmek körforgásszerű áramlásáról szóló elmélete és Tableau Economique-ja, amelyet egyfajta input-output táblának tekinthetünk, a makroökonomiai kategóriákkal dolgozó mai közgazdászok számára sokkal relevánsabbnak tűnik, mint az Adam Smithből kiinduló klasszikus politikai gazdaságtan bármely része.”¹³ Marx ugyancsak őszinte elismeréssel adózik a Gazdasági táblázatok szerzőjének: „Ez a kísérlet a 18. század második harmadában, a politikai gazdaságtan gyermekkorában fölöttébb zseniális ötlet volt, vitathatatlanul a legzseniálisabb, amely eleddig a politikai gazdaságtan számlájára írható.”¹⁴ „A tőke elemzése – a polgári látókörön belül – lényegében a fiziokraták érdeme. Ez az érdemük teszi őket a modern gazdaságtan tulajdonképpeni atyjává.”¹⁵ Heller szerint ugyancsak „joggal mondhatjuk, hogy Quesnay volt a közgazdaságtannak, mint tudománynak megalapítója.”¹⁶

Adam Smith (1723–1790) a skót felvilágosodás korában élt filozófus és közgazdász, a közgazdaságtan atyjaként legtöbbször emlegetett szerző. Legfontosabb művei az 1759-ben publikált „Az erkölcsi érzelmek tana”, valamint az 1776-ban megjelent „A nemzetek gazdagsága – E gazdagság természetének és okainak vizsgálata” című könyvek. Quesnayhez hasonlóan vallja, hogy a társadalmi – ezen belül gazdasági – folyamatok szabályozottsága egy természetes rend megnyilvánulása, amit azonban nem biológiai, hanem fizikai analó-

giákkal szemléltet. „Az emberi társadalom, ha elvont filozófiai nézőpontból szemléljük, olyan hatalmas gépezetnek tűnik, amelynek szabályos és harmonikus mozgása egybeeső hatások ezreit hozza létre” – írja.¹⁷ A gazdasági folyamatok hajtóerejét ő is az önérdékben véli felfedezni, amelynek eredendő vadságát az erkölcs szelídíti társadalmilag tolerálhatóvá.¹⁸ Smith „A nemzetek gazdagságában” hasonlóképpen mint Cantillon, a közgazdaságtan alapvető témáinak szisztematikus tárgyalását adja. Ennek során az elsők között foglalkozik a munkamegosztás jelentőségével. Ezt követően sorjázna a pénz eredetéről és értelméről, az áruk valóságos versus névleges, továbbá természetes versus piaci árának megkülönböztetéséről, az ár összetevőiről szóló fejezetek. Kitér a munkabér, a tőkeprofit és a földjáradék természetére, valamint a foglalkoztatási területek természetéből fakadó egyenlőtlenségekre. A portfólió-elméletek előfutáraként a pénzt a társadalom jószágkészletének egy sajátos részeként exponálja, majd a tőkefelhalmozás szemszögéből különbözteti meg a produktív és improduktív munkát. Elemzi a kamatra kölcsönadott tőke természetét, a tőke foglalkoztatásának különböző módjait – etc. Kautz meglátása szerint – amellyel természetesen nincs egyedül – „Adam Smith (...) a halhatatlan, »A nemzetek gazdagsága, e gazdagság természetének és okainak vizsgálata« című könyvével a nép- és államgazdaságtan első szigorúan tudományos rendszerét nyújtotta, egy olyan művet alkotott, mely a felfogás mélységében, a gondolat világosságában, a kivitelezés zsenialitásában és a tárgy teljességében messze túlszárnyalta e tudományterület minden korábbi teljesítményét...”¹⁹ „Elérte azt, hogy (...) a nemzetgazdaságtan teljesen egyenrangú ismeretággként felemelkedett a már létező tudományok körébe.”²⁰ Deane szerint pedig „megalkotta az új politikai gazdaságtant, annak első általánosan elfogadott elméleti és kategória rendszerével, elemzési technikájával; létrehozta a tudományág első paradigmáját vagy diszciplináris mátrixát. Adott ennek a tudományágnak egy metodológiát, egy kategóriarendszert és egy ideológiai irányt, amelyek meghatározzák azokat a fő problémákat, amelyeket a közgazdaságtan tanulmányoz; azokat az elemzési kereteket, amelyeken belül ezeket tanulmányozza, és azt a politikai vonalat, amelyet e problémák megoldása közel fél évszázadon keresztül sugallt.”²¹ Szakolczai szerint ugyanakkor „Smith nem fedezett fel új törvényeket a gazdasági életben, s nem szintetizálta kora ismereteit. (...) Smith újítása abban [a felismerésben] állt, hogy a spontán gazdasági tevékenység az anarchia forrásából a rend tartópillérévé vált.”²²

Cesare Beccaria (1738–1794), büntetőjogászként és börtön-reformerként, a felvilágosodás nagy alakjaként ismert olasz filozófus és közgazdász.²³ Sokat idézett penológiai műve az 1764-ben megjelent „Dei delitti e delle pene” című tanulmány, amelynek hatására a büntetőjogot és a büntetőeljárást szinte minden európai országban megreformálták, új elvi alapokra helyezték. 1768-ban közgazdasági (kameralista irányzatú) tanszék létrehozója és vezetője Milánóban, amely később – vele együtt – Padovába települt. „A közgazdaságtan elemei” című, 1804-ben posztumusz megjelent, és talán Cantillon hatását tükröző írása Szakolczai szerint a políciatudományt lezáró, egyben azon túllépő legjelentősebb alkotás, a szerző „tárgyi tudása semmivel sem marad el Smithétől, aki a konkrét gazdasági elemzésekben semmi újat nem tesz hozzá írásaihoz...”²⁴ Schumpeter rámutat, hogy Beccaria műve a gazdasági jelenségek széleskörű és rendszerezett tárgyalását adja, felépítése pedig sokban egyezik a „Nemzetek gazdagsága” struktúrájával, sőt, az első négy könyv már a 19. század tankönyveinek színvonalát idézi.²⁵ Miként írja, „Beccaria az olasz A. Smith. A két férfi hasonlósága – beleértve teljesítményüket is – valóban feltűnő. (...) Mindketten egy hatalmas intellektuális tér szuverén urai, ami messze túlnyúlik azon, amit egy közönséges halandó átfogni képes.”²⁶ Szakolczai rámutat, hogy Beccaria írásműve „egy sajátos inverziót tükröz: már nem a gazdaságtan része a políciónak, hanem fordítva, a políciá (csak) része a gazdaságtannak. Ez a szerkezet [jellemzi] Adam Smith művét is

(...), amely szintén öt könyvből áll, és ötödik könyve szintén az állam gazdasági feladataival, a szabályozással és egyéb mellett a políciával foglalkozik.”²⁷ Amint Beccaria fogalmaz: „a tudományok, a nevelés, a rend, a köz biztonsága és nyugalma mindazok a tárgyak, amelyek a polícia neve alatt értendők, alkotják a közgazdaságtan ötödik és utolsó tárgyát.”²⁸

4. A források furcsaságai

A régi bon mot a nehéz, vagy éppen lehetetlen feladatokat a Nílus forrásainak kereséséhez hasonlította. De még az olyan esetekben is, amikor a természetföldrajzi körülmények nem akadályozzák drasztikusan valamely folyó eredetének felderítését, akkor sem mindig egyértelmű konszenzusra jutni a forráság „beazonosítását” illetően. Talán elég, ha a Dunára gondolunk, melynek esetében három erecske is versenyben áll a kitüntetett cím birtoklásáért.²⁹ Jelen tanulmány a közgazdaságtudomány eredetét képviselő szerző megnevezhetőségét kutatta. Ennek során tizenöt személyiség nevét említettük, ezen belül öt munkásságát mutattuk be részletesebben, de minden bizonnyal további jelöltekre is bukkanhatnánk az elmélettörténeti irodalom böngészése során. Mindegyik érintett szerző valamilyen – a tudományosság kritériumait figyelembe véve – jelentős elemekkel járult hozzá a közgazdaságtan létrejöttéhez és/vagy fejlődéséhez. De még azoknál is – mint pl. Smith –, akiknél az átfogott ismerethalmaz közel teljes, rendszerbe foglalása és az alkalmazott módszertan pedig kimagasló szintet képvisel, bizonyos kételyek merülnek fel, hogy megfelelnek-e a tudományt megalapító személyiséggel szemben támasztott minden követelménynek. Smith esetében például az, hogy – bár műve messze a korabeli közgazdasági „toplisták” élét foglalta el – eredetisége megkérdőjelezhető, és módszertanilag is aggályokat fogalmazhatunk meg téziseinek logikai koherenciáját illetően. Ezért joggal forszírozhatjuk azt, hogy helyette pl. miért nem Cantillont kiáltotta ki a „szakma” a tudomány atyjának. Akinél viszont a kiváltott „hatás” tekintetében akadnak problémák, azaz nem alkotott – legalábbis Kuhn definíciójának megfelelő – paradigmát.

Úgy tűnik, hogy egy diszciplína sikerességében sem kizárólag annak tartalmi-módszertani motívumai játszanak szerepet. Hasonlóképpen valamilyen divatickkhez, melynek „felkapottsága” sem mindig párosul – legalábbis az illető jóság eredeti funkcióját tekintve – kiemelkedő minőséggel. Bekker hasonló jelenségről ír a Nobel-díjas közgazdászokat felsorakoztató könyvben: „Rima azt a sajátos ellentmondást is felveti, hogy a mai közgazdasági tudatot ténylegesen befolyásoló, a mai paradigmának kifejezési módot adó fő művek nem azonosak az innovatív, nagy közgazdászok legfontosabb műveivel. Azaz, a századelő nagy elméleti forradalmi kísérletei, innovatív fordulatot sejtető művei, a »high theory« fő munkái a várakozásokkal szemben mára alig hagytak nyomot a főáramlat, a mainstream arculatán. A nagy innovatív művek, sőt még Keynes Általános Elmélete sem gyakoroltak olyan hatást, mint Hicks, Samuelson, Neumann, Morgenstern, Tinbergen és Haavelmo munkái, melyek viszonylag ismeretlenek szélesebb körben, gyakorló közgazdászok között.”³⁰ De ha mégis a „belbecs” lenne egyedül a lényeg, vajon hogyan lehet az objektivitást akárcsak megközelítve is megállapítani, hogy pl. Pettynél, Boisguilbertnél, Quesnaynál, Smithnél vagy éppen Beccariánál éri el a kívánatos szintet a tudásanyag mennyisége, összetétele, „minősége”, tárgyalási módja és az az instrumentum, amely az elemzést szolgálja? Hasonlóképpen: vajon mely pontjától kezdődően lehet egy vízfolyást folyónak nevezni patak helyett? A – gyakran meg sem nevezhető – forrásától? (már ha elég hosszú), vagy valamilyen vízhozam-küszöb elérésétől? – netán a hajózható szakaszának kezdetétől? Nehezen megválaszolható kérdés.

Majdnem biztosra vehetjük, hogy egy elméleti rendszer megítélésénél a „minőségi” tényező mindazonáltal az elsők között szerepel. Ugyanakkor úgy tűnik, a „jókor lenni jó »termékkal« jó helyen” elve is érvényesül, vagyis az „érdeklődő közönség” – amely verbuválódjon akár a szakma felkent képviselőiből, vagy akár csak intelligens „laikusokból” – számára „közérthetően”, az adott kor embereit foglalkoztató problémákról szóljon, azaz „létező igényt” elégítsen ki.³¹ Ahogy a marketingtudományt művelő kollégák mondanák: nemritkán a díszes „ráma” jobban növeli a termék eladhatóságát, mint maga a „kép”. Schumpeter – Smith munkásságáról írt sorai – ugyanezt támasztják alá: „»A nemzetek gazdagsága« nem tartalmazott valóságos újdonságokat (...) mindazonáltal nagy teljesítmény, tökéletesen megérdemli sikerét. (...) Korlátai tették sikeressé. Ha csillogóbb lett volna, nem vették volna komolyan. Ha mélyebbre ásott volna, ha felszínre hozott volna mélyenjáró igazságokat, ha eredetibb és nehezebb módszert használt volna, nem értették volna meg.”³² Deane még pontosabban kifejti Smith tudományos karrierjének mibenlétét: „Egyrészt kutatása tárgyának intellektuális státuszt adott, egységesítette alapvető tételeit, és rendszerbe foglalva összekapcsolta azokat az akadémiai filozófiával, mégpedig olyan módon, ahogy előtte egyetlen szerzőnek sem sikerült. (...) Egy ilyen alapvetően egyszerű és viszonylag átfogó elemzési rendszer alkalmazása és továbbfejlesztése kihívást jelent minden képzett koponya számára, tekintet nélkül politikai elkötelezettségére vagy kapcsolataira. Mindemellett az alapvető gazdasági problémákat olyan kategóriákban fogalmazta meg, amelyek összhangban voltak egy olyan társadalommal, amely akkor kezdett népesedni, gazdagodni és iparosodni. (...) Adam Smith a gazdasági problémákat a kortársak által meghatározónak tekintett kategóriákban formulázta meg. Olyan fogalmak alapján elemezte a termelési tényezőket, amelyeket reálisnak tartottak.”³³

Mindazonáltal több olyan meggyőző passzust is olvashatunk, amelyek a fenti sorok ellenére sem Smitht hirdetik ki győztesek a tudomány „atyja” vagy „megalapítója” címért folytatott versenyben. Visszatérve a természetföldrajzi analógiához, nemritkán fordul elő, hogy – ki tudja miért – két vízfolyás találkozásánál nem mindig a hosszabb és/vagy bő vízübb folyó „viszi tovább” a nevet. Mint például az Elba és Vltava (Moldva) esetében, ahol az utóbbi hosszabb is és nagyobb vízhozammal is rendelkezik a torkolatnál, mint a „főfolyó”. Ugyanígy a Duna és az Inn passau-i összefolyásánál a Duna átlagosan csak 600, az Inn pedig 700 m³ vizet szállít másodpercenként – és még folytathatnánk. A lényegen azonban ez mitsem változtat: a – valamilyen nevet viselő – folyó a torkolatnál mindegyik forrásának vizét hömpölyögteti a tenger felé, mint ahogy egy tudományos ismerethalmaz bővüléséhez, rendszerezettebbé válásához is hozzájárulnak – akár tévedéseikkel is – mindazok, akik makacsul törekedtek eljutni akárcsak egy részprobléma megoldásához.

Felvetjük ezért annak mérlegelését, hogy mivel a „forráság” (alapító) megnevezése gyakran önkényes, szubjektív, ezért inkább magát a „vízrendszert” (gondolati rendszert), semmint egy „folyót” (valamely szerzőt) tekintjük elsődleges entitásnak. Meghagyva persze annak élvezetét, hogy továbbra is vitakozzunk a rendszereket elkülönítő „vízváltatókról”, és közben persze reflexszerűen a „fontosabb – kevésbé fontos” relációkban is gondolkodjunk különböző tudományos teljesítmények vonatkozásában. Magunkban Ady ihletett sorait idézve, aki másfajta „erecskeként” másfajta „oceán” felé törekedett következetesen...

Jegyzetek

1. Kautz (1905).
2. Schumpeter (1954) in: Madarász (2000) 31–32. pp, kiegészítés tőlem, B. J.
3. Schumpeter i. m. 34. o.
4. Kuhn (1984) 18. o.
5. Kuhn i. m. 30–31. o.
6. Marx-Engels Művei, 20. köt. 225. o.
7. Marx-Engels Művei, 23. köt. 668. o.
8. Lásd: Petty (1690) 244. o.
9. A szerző elhalálozási éve bizonytalan. Újabb kutatások elképzelhetőnek tartják, hogy Cantillon csupán megrendezte saját halálát, és – haragosai előtt menekülve – álnéven élt tovább.
10. Jevons (1881)
11. Marshall (1895) 55. o., lábjegyzet. A magyar fordítást Bekker (2008) anyagából vettem át.
12. Jó leírást ad a korszakra jellemző vámrendszerekről Pardavi (2015) 64. o.
13. Deane (1984) 40. o.
14. Marx (1958) 20. o.
15. Marx-Engels Művei, 26/I. köt. 12. old.
16. Heller (1943) 12. o.
17. Smith (1977)
18. Lásd Zeller (2009)
19. Kautz (2004) 307–308, 309. o.
20. Kautz i. m. 335. o.
21. Deane i. m. 41. o.
22. Szakolczai i. m. 94. o. Kiegészítés tőlem – B. J.
23. V. ö. Mucsi (1967) 67. o.
24. Szakolczai (1990) 86. o.
25. Schumpeter i. m. 119–181. oldalak
26. Schumpeter i. m. 179. o.
27. Szakolczai i. m. 87. o.
28. Idézi Szakolczai i. m. 86–87. o.
29. Lásd Magris: Duna című könyvének erről szóló fejtegetéseit.
30. Bekker (2005) 12. o.
31. Amint pl. Pacioli írja, „A hazai népnyelv miatt ne sértődj meg, mert hiszen annál nagyobb hasznot fogok hajtani, minél több olvasóm lesz, annál is inkább, mert itt nem az ékesszólás, hanem az éleselméjűség a lényeg.” Pacioli: *Divina Proportione*. Idézi Hoffmann (1997): *Luca Pacioli – A tőke algebrája*. In: *Nagy közgazdászok az ókortól napjainkig*. (szerk.: Piper, N.), Kossuth Könyvkiadó
32. Schumpeter i. m. 185. o.
33. Deane i. m. 46–47. o.

Felhasznált irodalom

- Bekker Zs. (2008): Szakmai beszámoló a Magyar közgazdasági gondolkodás története c. projektről. <http://real.mtak.hu/826/> 2016. október 23.
- Bekker Zs. (2005): Nobel-díjak a közgazdaságtanban. Bevezető gondolatok. In: Bekker Zs. (szerk.): *Közgazdasági Nobel-díjasok 1969–2004*. 12. Aula kiadó, Budapest.
- Deane, P. (1984): *A közgazdasági gondolatok fejlődése*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest.
- Heller F. (1943): *A közgazdasági elmélet története*. Gergely R. Könyvkereskedése, Budapest.
- Jevons, W. S. (1881): *Richard Cantillon and the Nationality of Political Economy*. *Contemporary Review*, jan., London.

- Kautz Gy. (1905): Tudomány és tudományosság hazánkban. Elnöki megnyitó beszéd a Magyar Tudományos Akadémia 1905. május 14-én tartott közgyűlésén. Különlenyomat az Akadémiai Értesítő 1905. jún. havi füzetéből. Hornyánszky V. Könyvnyomdája, Budapest.
- Kautz Gy. (2004): A nemzetgazdaságtan és irodalmának történeti fejlődése. Aula, Budapest.
- Madarász A. (2000): Közgazdaságtani eszmetörténet. Osiris Kiadó, Budapest.
- Marshall, A. (1895): Principles of Economics. 3rd ed. Macmillan and Co. London, New York.
- Marx K.: (1958, 1961, 1963): Értéktöbblet-elméletek. I-III. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Marx-Engels Művei 20. kötet (1963), Kossuth Kiadó, Budapest.
- Marx-Engels Művei 23. kötet (1967), Kossuth Kiadó, Budapest.
- Marx-Engels művei 26/I. kötet (1969), Kossuth Kiadó, Budapest.
- Kuhn, T. (1984): A tudományos forradalmak szerkezete. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Mucsi E. (1987): Egy könyv – kétszáz év távlatából. Világtörténet, 1., 61–3. o.
- Pardavi L. (2015): A globális gazdaság vámjogának alapkérdései, különös tekintettel a preferenciális szerződésekre. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr.
- Petty, W. 1899 (1690/1899): Political arithmetic. Reprinted in The economic writings of Sir William Petty, Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 233–313. o.
- Schumpeter, J. A. (1954): History of Economic Analysis. George Allen & Unwin Ltd, London.
- Smith Á. (1940): Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól. Magyar Közgazdasági Társaság, Budapest.
- Smith, A. (1977): Az erkölcsi érzelmek elmélete, In.: Brit moralisták, Gondolat kiadó, Budapest
- Szakolczai Á. (1990): A fejlődés megkérdőjelezése. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Zeller Gy. (2009): Létezik-e a Smith probléma, avagy mennyire egységesek Adam Smith nézetei? PTE KTK KRTI, Pécs.